

DE COMMANDERIJ DER JOHANNITERS TE MONTFOORT (2)

Helena Alida erft in 1876 (17 september) na het overlijden van haar moeder de grutterij. Maar op 13 oktober 1887 vestigt zij zich samen met haar broer Petrus Theodorus en diens gezin te Oudenbosch in Noord-Brabant. Als enkele maanden later de grutterij verkocht wordt, is de oudste zoon van Petrus Theodorus namens zijn tante aanwezig bij het opmaken van de officiële verkoopacte ten huize van notaris de Gelder. In 1888 komt de commanderij in eigendom van de familie van Kooten. Op 17 januari van dat jaar koopt Jacob van Kooten tijdens een openbare verkoping ten overstaan van notaris Willem de Gelder in het logement „De Gouden Leeuw”, een gebouw zijnde vanouds de grutmolen te Montfoort op den hoek van de Hofstraat en de Peperstraat.

Op dezelfde verkoping worden o.a. ook een herenhuis aan de zuidzijde van de Hoogstraat en een stuk tuingrond, de zgn. kloostertuin verkocht. Na openbare voorlezing van de diverse verplichtingen en bepalingen heeft de veiling als volgt plaats. Het trekgeld bedraagt één procent van de inzetsom. Het perceel wordt ingezet op veertien honderd gulden door Gijsbertus Tromp, koopman, wonende te Montfoort, en bij afslag boven die som afgemijnd op vijf en twintig gulden door Jacobus van Kooten, en door dezen *alzo gebracht op veertien honderd vijf en twintig gulden, voor welke som het perceel voorlopig aan dezelfde is gebleven*. De generale massa van al de percelen wordt bij afslag afgemijnd door Gualterus Albertus de Gelder, candidaat notaris, wonende te Montfoort, waardoor de toewijzing der massa aan hem plaats heeft, wat door hem wordt aangenomen onder voorbehoud zijn lastgever nog nader te noemen. Op de 18de januari 1888 verklaart hij de aankoop van de grutmolen gedaan te hebben *voor en ten behoeve van Jacob van Kooten, koopman, wonende te Montfoort, voor eene som van veertien honderd vijf en twintig gulden*, waarna Jacob van Kooten verklaart zulks aan te nemen en de acte getekend wordt. Als gemachtigde van Helena Alida van Vuuren treedt bij de verkoop op Adrianus Cornelius Antonius van Vuuren, zoon van haar broer Petrus Theodorus. Het is wellicht interessant in dit verband op te merken, dat deze A. C. A. van Vuuren later een bekend persoon is geworden. Hij was o.a. lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waar hij ondervoorzitter was van de R.K. fractie. Hij is ook wethouder geweest van Den Haag. Jacob van Kooten heeft het perceel pas op de eerste mei 1888 in eigen gebruik kunnen aanvaarden, omdat het tot op dat moment nog verhuurd was.

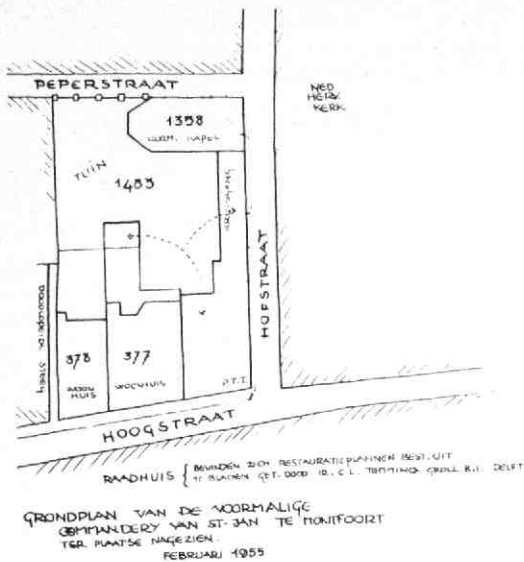
Wijzigingen aan de gebouwen

Tot 1970 heeft de kapel van de commanderij dienst gedaan als graanpakhuis. Door de groei van het be-

Gezicht op de Commanderij vanuit het Raadhuis, 1954. Pentekening door Chris Schut. Foto: Rijksarchief Utrecht.

drijf heeft het gebouw helaas noodgedwongen schade moeten lijden. Zo werd bijvoorbeeld al vóór 1915 de smalle toegangspoort uitgebroken en verbreed om het vervoer per wagen te vereenvoudigen. Bij de restauratie is de „oude” ingang deur weer in ere hersteld. In de zijgevel aan de Peperstraat werd omstreeks dezelfde tijd ook een opening gehakt om toegang te verkrijgen tot een paardestal, die achterin de commanderij was ingericht. Van deze toegang is nu alleen aan de binnenkant van de kapel nog iets te

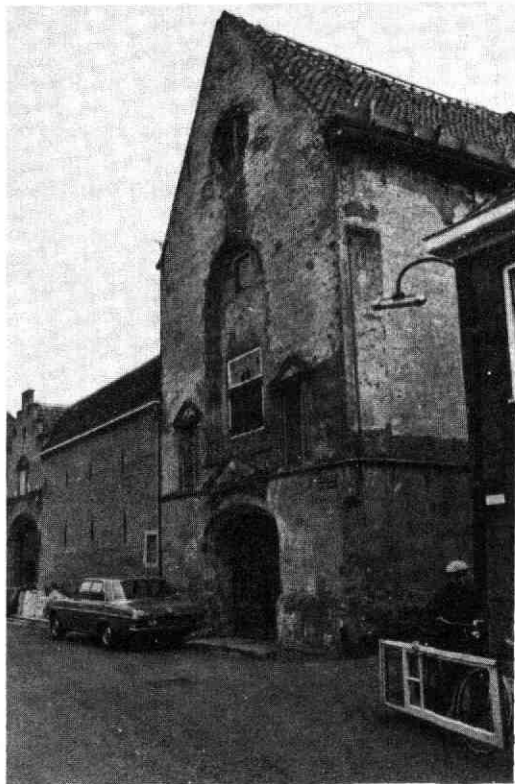

zien; bij de restauratie heeft men de buitenkant van de muur weer dichtgemetseld, de ruimte in de binnenmuur is benut als kast. Voor het graanpakhuis werd ook de vloer ongeveer vijfendertig centimeter verlaagd. Hierdoor kwam deze op gelijke hoogte te liggen met de Hofstraat, waardoor er geen problemen meer waren voor het in- en uitrijden van de wagens. Echter niet alleen de groei van het bedrijf leidde tot veranderingen. Bij de ondertekening van de koopacte verplichtte Jacob van Kooten zich ook o.a. tot het volgende: *Voor den eersten mei aanstaande ten zijnen koste al de ramen, vensters en deuren, rechtstreeks of zijdelings uitzicht of toegang gevende op of tot het eerste perceel te doen toemetselen en aan de buitenzijde doen aanpleisteren en overwitten, terwijl hij in de muren grenzende aan het eerste perceel geene andere vensters, lichten of openingen mag maken, noch in het algemeen zoodanige werken mag daarstellen die hem op het eerste perceel uitzicht zouden geven.* Tot in 1947 werd het vervoer gedaan per paard en wagen. Rond de eeuwwisseling maakte men voor het kleinere vervoer ook gebruik van de hondekarak. Daarna werd ook deze langzame vorm van vervoer geleidelijk vervangen door de vrachtauto's. Vóór 1950 werd in het gebouw in hoofdzaak een veevoederbedrijf geëxploiteerd. Het graan werd per schip vanaf de havens van Rotterdam over de Hollandse IJssel aangevoerd. In 1950 echter werd de kapel van de commanderij tevens ingericht als graanmaalderij. Eén van de eerste molenaars was Johannes Blankers. Vanaf 1920, hij was toen 23 jaar, is hij in het bedrijf werkzaam gebleven tot 1970, zij het de laatste jaren niet meer in vast dienstverband.

Als in 1970 de firmant Jacob van Kooten, bij gebrek aan een opvolger, besluit het bedrijf te beëindigen, is er een einde gekomen aan een tijdperk van enkele eeuwen grutterij en graanpakhuis in de vroegere kapel van de commanderij van de ridders van Sint Jan.

Oudere literatuur

Vanaf 1700 hebben we de geschiedenis van de commanderij, in grote lijnen, gevolgd aan de hand van archiefstukken, die grotendeels in het Rijksarchief te Utrecht berusten. In de gedrukte literatuur vinden we namelijk geen nieuws. Wat vermeld wordt, is telkens een herhaling van het reeds bekende. *De Ridders van Maltha hebben hier mede een kommandeurschap gehad, behorende onder de Balije van Utrecht (Groot algemeen historisch woordenboek, 1732, deel 7, 304).* En nog in 1772: *De Ridderorde van Maltha plagt, van ouds, eene commanderij te Montfoort te hebben, en een Huis in de Hofstraat, die van 't Kasteel naar de IJsselpoort loopt. Zij is nog in wezen, en behoort onder de balije van Utrecht. De kommandeur wordt tegenwoordig door den Prins Erfstadhouder aangesteld (Tegenwoordige Staat, deel 10, 108).* Zelfs in 1820 schrijft Van Zutphen nog (*Aardrijkskunde der provincie Utrecht, 116*): *De Duitsche Ridders plagten ter dezer stede een huis in de Hofstraat te hebben.* Pas in 1846 wordt aan de gewone formule iets nieuws toegevoegd: *... Het kerkje der commanderij, in de Hofstraat, waar zij (de Johanniters) ook een huis gehad hebben, is thans ingericht tot een grutterij (A. J. v. d. Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden).* Vanaf het begin van deze eeuw begint men te „inven-

De kapel vóór de restauratie, gezien vanuit de Hofstraat (Utrechts Nieuwsblad 19 juli 1973).

tariseren". De *Voorlopige lijst van Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*, deel 1, provincie Utrecht, vermeldt in 1908, dat van de Commanderie van Sint Jan nog staat: *een deel van de kruisgang, een poortje (c. 1525) en de kapel, thans pakhuis, met tamelijk bewaarden gevel (gebeeldhouwd poortje, 2e kwartaal 16e eeuw). Op een muur achter de commanderie bevinden zich twee gebeeldhouwde consoles en een leeuw.*

De overlevering voegt er nog bij, dat eene onderaardsche gang vandaar voert naar de kerk. Gaarne zouden wij Montfoort dit sprookje laten, maar tegen de nuchterheid van nauwkeurige dieptepeilingen, in de Hofstraat verricht bij den aanleg van gasbuizen in 1910 om de waarheid van dit verhaal te onderzoeken, kan het zich niet staande houden, tenzij de gang zich zou bevinden op eene diepte grooter dan vier meter.

De restauraties

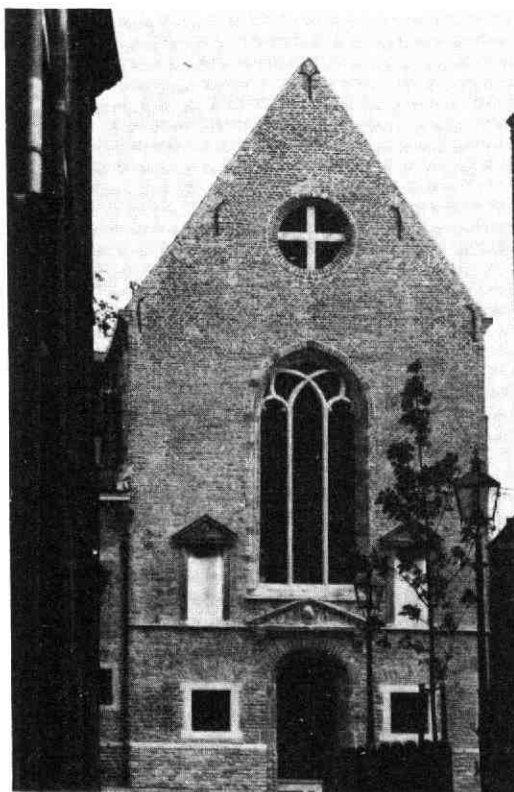
In 1926 blijkt de kapel zeer vervallen te zijn. Het gemeentebestuur wil graag een waardige bestemming geven aan dit bouwwerk, maar het geld ontbreekt. Toch krijgt de eveneens in verval verkerende kloostergang naast de kapel als eerste een restauratie-beurt, in 1965/1967. De kloostergang wordt weliswaar gerestaureerd, maar op de plaats van de oude commandeurswoning staat nu een modern bankgebouw, dat

Wat er overbleef van de restauratiestelling in de storm van 2 op 3 januari 1976 (foto auteur).

scherp contrasteert met de omringende middeleeuwse gebouwen (stadhuis, kapel der Johanniters, Grote kerk).

Na de gang zou de kapel aan de beurt komen. Reeds in 1946 zijn er besprekingen van het gemeentebestuur met de eigenaar, de heer J. van Kooten geweest, om de commanderie te kopen. Over de voorwaarden van beide zijden kon men het heel goed eens worden, maar de gemeente kon het financieel niet aan om de gebouwen te restaureren. De subsidieregeling was toen ook nog niet zo goed. Bovendien had men geen bestemming dit gebouw waardig. Ook later heeft men nog pogingen gedaan om een oplossing te vinden. Maar eindelijk is het dan zover. De 25ste juni 1971 werd op de agenda van de gemeenteraadsvergadering toegevoegd: Aankoop perceel Hofstraat 5. De koopprijs bedroeg f 40.000,—. Het resultaat van de vergadering was, dat de gemeente kon overgaan tot de aankoop van dit pand, ofwel het gebouw van *ouds geheten de kapel van de Johanniters*. De kosten van de restauratie werden geraamd op f 300.000,—, waarvan het rijk 40% en de provincie 10% voor hun rekening zouden nemen. Op 3 april 1973 raasde een zware storm over de provincie, waarbij ook Montfoort niet gespaard bleef; met name het dak van de commanderie leed zeer veel schade. Alle omstandigheden tezamen hadden er derhalve voor gezorgd, dat het hele gebouw hard aan restauratie toe was. Maar omdat een subsidie-regeling bij CRM pas na 1975 in behandeling kon worden genomen en herstel van het dak niet zo lang kon wachten, werd aan de raad een krediet gevraagd voor het uitvoeren van noodherstelwerkzaamheden. CRM heeft zich in beginsel bereid

De kapel na de restauratie gezien vanuit de Commanderijstraat (particuliere opname).

verklaard tegemoet te komen in de kosten van dit noodherstel. Deze kosten zijn door het bureau voor restauratie, van dr ir C. L. Temminck Groll te Utrecht geraamd op f 13.000,—. Het aannemingsbedrijf Woudenberg uit Ameide (dat samen met architect Temminck Groll ook al de kloostergang restaureerde) zal het werk uitvoeren. De noodherstelkosten zullen in de toekomst begrepen worden bij de uiteindelijke restauratiekosten. De raad geeft het krediet.

April 1974 is het restauratieplan klaar. Op 12 juni 1975 krijgt het aannemingsbedrijf Woudenberg de officiële opdracht om de kapel te restaureren. Een maand later beginnen de werkzaamheden. Men verwacht ongeveer juli-augustus 1976 klaar te zijn. Even lijkt het er op, dat er nog moeilijkheden komen. In de nacht van vrijdag 2 op zaterdag 3 januari 1976 komt de stelling rond de commanderie met daverend geweld naar beneden tijdens een zeer zware storm. Gelukkig wordt niemand persoonlijk getroffen door het neerstortende staal en hout.

Eindelijk was het zover, dat na talloze wederwaardigheden de oude kapel van de Johanniter orde een bestemming kreeg. 16 oktober 1976 had de officiële opening plaats als trouw- en raadzaal van de gemeenten Montfoort en Willeskop. Het was een sobere viering, aangepast aan de stijl van het gebouw. Enige Johanniter Ridders zetten de plechtigheid luister bij.

De straat tegenover de kapel, de enige in Montfoort die nog geen officiële naam had, is bij deze gelegenheid Commanderiestraat genoemd.

Montfoort

E. Gerards

Commandeurs van Montfoort

Gerrit Zas	1547-1571
Johan Ridder	1571-1596
Johan van Hoen	1617-1630 (1635?)

In de bronnen wordt in dezelfde tijd als Gerrit Zas genoemd Gerard Antonisz van der Ketell. Naar de mening van Jonkheer van Sasse van IJsselt is dit een en dezelfde persoon. Zas is zijn vaders geslacht, Ketell is zijn moeders naam.

Lijst van eigenaars van de kapel der commanderie vanaf 1700

1700-1705	Gerrit Hectorsz. Moninck (overleden 16 mei 1705)
1705-1741	Agatha Dirks Ruwen, weduwe van Gerrit Hectorsz Moninck
1741-1815	Dirk Gerritsz Moninck
1815-1824	Gerardus Moninck (geboren 5 januari 1741, overleden 19 november 1824)
1825-1842	Maria Theodora Moninck (geboren 6 augustus 1772, overleden 26 oktober 1842)
1842-1875	Catharina Ludovica van Meurs (nicht van vorige eigenares; geboren 24 augustus 1806, overleden 8 november 1875)
1876-1888	Helena Alida van Vuuren (dochter van

vorige eigenares; geboren 2 september 1827, overleden te Oudenbosch in Noord-Brabant)

1888-1905	Jacob van Kooten (geboren 3 juni 1827, overleden 14 januari 1905)
1905-1914	Jan van Kooten (geboren 19 februari 1860, overleden 26 juni 1943)
1914-1971	Jan van Kooten (geboren 15 juli 1891, overleden 30 december 1973)
1971-1971	Jacob van Kooten (nl. 22 maart tot 11 november; geboren 2 maart 1922)
1971-....	Gemeente Montfoort.

Literatuurlijst

- Aa, A. J. v. d., Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, Gorinchem 1864, p. 1064
- Buggaens, Joannes, Necrologium diocesis Harlemensis, *Katholiek* 60 (1871) p. 74
- Groot, algemeen, historisch, geografisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek, door D. van Hoogstraten, Amsterdam 1732, VII, p. 304-5
- Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, elfde en twaalfde deel, behelzende eene beschrijving van de provincie van Utrecht, Amsterdam 1758, 1772
- Visitatieverslagen van de Johanniterkloosters in Nederland (1495, 1540, 1549), uitgeg. door E. Wiersum en A. le Cosquino de Bussy, *Bijdr. Med. Hist. Gen.* 48 (1927) p. 322-4
- Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, 1, de provincie Utrecht, Utrecht 1908, p. 98
- Zutphen, A. van, Aardrijks- en Geschiedkundige beschrijving der provincie Utrecht, z.pl. 1820, p. 116

Vredenburgse Varia (5)

Landloperij kwam in de 16de eeuw - als in de eeuwen daarvóór en daarna - veel voor, maar werd door de autoriteiten niet erg op prijs gesteld. Toch maakte men kennelijk onderscheid tussen reguliere misdadigers en het zwervende volk. Boeven kwamen bijvoorbeeld in de *vangenisse boven die poerte* (RAU Rechterlijke Archieven 386-3, 1535, fo 21r). Voor de vagebonden waren er echter andere onderkomens: grofsmid Adriaen (zie Vredenburgse Varia 4) levert tussen 26 maart en 16 juli 1535 *zeven glasroeijen op een van der turwanten cameran* (als boven fo 18r). Turwanten is hetzelfde als truwant, ons huidige truwant, dat bedelaar of landloper betekent. Bij glasroeden horen (venster)glazen. Op fo 23v van dezelfde rekening lezen we dan ook dat *Adriaen Jacopsz., glaesmaecker t'Uijtrecht . . . in een van der tarwanten camer gemaict (heeft) een njeu glas, houdende v' $\frac{1}{2}$ voet, elcke voet tot l s. lx d. ende in der selver camer een glas gerepareert ende verloet, daerinne gedaen twe voeten njeu loots, verdient vii s., facit xviii s. liii d. ob.* Zouden de trawanten wat onrustig geweest zijn in hun logies? T. J. Hoekstra